

Lagutskottet

Riksdagens justitieombudsmans berättelse år 2020

Grundlagsutskottet

INLEDNING

Remiss

Riksdagens justitieombudsmans berättelse år 2020 (B 8/2021 rd): Ärendet har remitterats till lagutskottet för eventuellt utlåtande till grundlagsutskottet. Tidsfrist: 1.12.2021.

Sakkunniga

Utskottet har hört

- riksdagens justitieombudsman Petri Jääskeläinen, riksdagens justitieombudsmans kansli.

UTSKOTTETS ÖVERVÄGANDEN

Allmänt

Riksdagens justitieombudsman lämnar årligen till riksdagen en berättelse om sin verksamhet samt om rättskipningens tillstånd och om de brister i lagstiftningen som justitieombudsmannen har observerat. I berättelsen behandlas bland annat hur de grundläggande fri- och rättigheterna och de mänskliga rättigheterna har tillgodosetts samt laglighetsövervakningen enligt sakområden.

Lagutskottet har tidigare gett utlåtande om berättelsen för 2018 (LaUU 3/2019 rd) och 2019 (LaUU 1/2021 rd) i fråga om sitt ansvarsområde, dvs. särskilt domstolarna, Åklagarmyndigheten, brottsförklaringssektorn, utskottet och intressebevakningen. Utskottet har sett det som mycket viktigt att justitieombudsmannens laglighetsövervakning och dess åtgärder för att stärka de grundläggande fri- och rättigheterna och de mänskliga rättigheterna omfattar myndigheterna inom utskottets ansvarsområde (se LaUU 1/2021 rd, s. 1—2, och LaUU 3/2019 rd, s. 1—2). Utskottet går inte närmare in på de enskilda avgörandena och ståndpunkterna.

Den nu aktuella berättelsen avser 2020. Sammantaget sett fäster lagutskottet särskild uppmärksamhet vid följande omständigheter med avseende på utskottets ansvarsområde.

Utlåtande LaUU 17/2021 rd

Coronapandemin

År 2020 präglades särskilt av coronapandemin, eftersom denna har påverkat verksamheten inom de olika förvaltningsområdena och även justitieombudsmannens laglighetsövervakning av dem. Enligt inkommen utredning har det till exempel inte varit möjligt att göra inspektioner på plats i fängelserna.

Justitieombudsmannens iakttagelser och ståndpunkter i anknytning till coronapandemin har sammanställts i ett eget avsnitt i rapporten (4.2). Lagutskottet anser detta vara åskådligt. Av berättelsen framgår exempelvis att pandemin hade konsekvenser i domstolarna i form av inställda sammanträden och ökad användning av distansförbindelser (s. 202). Inom brottspåföljdssektorn anfördes i sin tur flera klagomål i anknytning till coronapandemin och de åtgärder som på grund av coronaviruset riktades mot fångarnas rättigheter och bemötandet av dem. Det handlade om restriktioner och avbrytande av besök (s. 207—208). Dessa omständigheter har också framkommit i samband med behandlingen av andra ärenden i lagutskottet (se LaUB 4/2021 rd och LaUU 11/2021 rd samt de utlåtanden och betänkanden av utskottet som nämns där).

Rättegångens längd och straffprocesskedjan

De totala rättegångstiderna är fortfarande ett problem, och coronapandemin har försämrat situationen ytterligare. Av berättelsen framgår att de långa behandlingstiderna i rättsprocesserna är en av de viktigaste bristerna i tillgodoseendet av de grundläggande fri- och rättigheterna och de mänskliga rättigheterna i Finland också år 2020 (s. 169). Enligt berättelsen leder de bristande resurserna i hela straffprocesskedjan till att behandlingen av brottmål fördröjs. Antalet mål som till sin helhet är exceptionellt omfattande har ökat under de senaste åren. Kostnaderna för rättegångar och de höga rättegångsavgifterna kan hindra att rättsskyddet tillgodoses.

Det faktum att förseningar i rättsprocesserna länge har varit ett problem i Finland framgår även av Europadomstolens rättspraxis. Av berättelsen framgår det att under den tid Finland varit medlemsstat har Europadomstolen avkunnat ett påfallande stort antal fällande domar mot Finland, sammanlagt 142 stycken (s. 197). Av dem har 99 varit fällande domar i ärenden som gällt en rättegångs längd eller brister i förutsättningarna för en rättvis rättegång. Trots att Sverige, Norge, Danmark och Island varit parter i Europakonventionen under en avsevärt längre tid än Finland har det sammanlagda antalet fällande domar mot dem varit bara 142.

Behandlingstiderna uppmärksammas också i ombudsmannens kanslis särskilda årstema, som 2020 var "Tillräcklig resursfördelning för myndigheterna för att trygga de grundläggande fri- och rättigheterna" (avsnitt 3.8 i berättelsen). I justitieombudsmannens avgörandepraxis har man redan i flera års tid observerat att problemen med handläggningstiderna ofta beror på resursfrågor (s. 188). Enligt berättelsen är utgångspunkten att det inte är justitieombudsmannens uppgift att övervaka att myndigheternas resurser är tillräckliga. Men om resurssituationen leder till att de grundläggande fri- och rättigheterna inte tillgodoses, till exempel så att det har blivit svårare eller till och med omöjligt att sköta de lagstadgade skyldigheterna för en myndighet på grund av resursbrist, kan inte heller laglighetsövervakningen förbigå frågor i anslutning till resursfördelningen (s. 187).

Utlåtande LaUU 17/2021 rd

Lagutskottet ser med allvar på dröjsmålen vid rättegångar och hänvisar till sina tidigare ställningstaganden (se bl.a. LaUU 16/2021 rd, LaUU 1/2021 rd och LaUU 3/2019 rd samt LaUU 11/2021 rd med hänvisningar till LaUB 13/2012 rd, LaUU 13/2010 rd, LaUU 28/2009 rd och LaUU 5/2009 rd). Lagutskottet har redan länge och upprepade gånger påmint om att en fungerande kedja i straffrättsvården kräver en balanserad och tillräcklig resurstilldelning till alla myndigheter som ingår i straffprocesskedjan, alltså polis, åklagare, domstolar, rättshjälp och Brottspåföljdsmyndigheten (se LaUU 16/2021 rd, LaUU 1/2021 rd, LaUU 11/2021 rd, LaUU 8/2020 rd, LaUU 3/2020 rd, LaUU 3/2019 rd, LaUU 5/2019 rd, LaUU 4/2018 rd, LaUU 13/2017 rd, LaUU 7/2017 rd, LaUU 15/2016 rd och LaUU 6/2015 rd).

Lagutskottet anser att rättegångarnas längd och de otillräckliga resurserna inom rättsvården är synnerligen oroväckande problem med tanke på rättsstaten och rättssäkerheten. Utskottet ser allvarligt på situationen. I berättelsen sägs det att det är av största vikt att myndighetsverksamheten har tillräckliga personalresurser (s. 190). Även utskottet betonar detta. En tillräcklig resursfördelning inom myndighetsverksamheten har en direkt inverkan på ändamålsenligheten i myndighetens verksamhet och därmed också på hur pålitlig, trovärdig och högklassig myndighetens verksamhet upplevs (s. 187 och 190).

I utlåtandet om berättelsen 2019 från riksdagens justitieombudsman ansåg lagutskottet att det är både nödvändigt och motiverat att göra en omfattande utredning inklusive åtgärdsförslag av hur rättsstatsprincipen och rättssäkerheten tillgodoses och vilka lagstiftningsmässiga och andra metoder som behövs för att säkerställa och stärka dessa (se LaUU 1/2021 rd). Vid behandlingen av planen för de offentliga finanserna våren 2021 upprepade lagutskottet den ståndpunkten och konstaterade att de frågor som gäller förverkligandet av rättsstaten och rättssäkerheten aktualiseras ytterligare av de otillräckliga anslagen för rättsvården, ökningen av antalet mål och ärenden, de allt längre handläggningstiderna och belastningen på personalen. Enligt utskottet var det därför motiverat att statsrådet sammanställer en särskild redogörelse om tryggande och stärkande av rättsstaten och om rättsvårdens verksamhetsförutsättningar (se LaUU 11/2021 rd).

De problem som nämns ovan existerar fortfarande, och situationen har inte förbättrats. Med beaktande av detta har lagutskottet nyligen i samband med behandlingen av statsrådets redogörelse för den inre säkerheten upprepat sin åsikt att statsrådet bör sammanställa en särskild redogörelse om hur rättsstaten och rättssäkerheten tillgodoses och om rättsvårdens verksamhetsförutsättningar och skyndat på denna redogörelse (LaUU 16/2021 rd). Även i ljuset av den nu aktuella berättelsen av riksdagens justitieombudsman är det enligt utskottet nödvändigt och aktuellt att sammanställa en sådan redogörelse.

I berättelsen sägs det också att det stora antalet domare på viss tid fortfarande äventyrar domstolarnas oberoende. Lagutskottet instämmer i det som sägs i berättelsen och upprepar sin tidigare oro över att ett stort antal domare och annan rättskipningspersonal arbetar i tjänsteförhållanden för viss tid (se LaUU 11/2021 rd, LaUU 8/2020 rd, LaUU 3/2020 rd, LaUU 5/2019 rd, LaUU 22/2018 rd, LaUU 4/2018 rd, LaUU 13/2017 rd, LaUU 7/2017 rd, LaUU 7/2016 rd, LaUU 6/2015 rd, LaUU 17/2014 rd, LaUU 12/2013 rd och LaUU 6/2013 rd).

Utlåtande LaUU 17/2021 rd

Brottspåföljdsområdet

Även de dåliga förhållandena och bristerna i bemötandet av fångar och häktade är enligt berättelsen en av de viktigaste bristerna vid tillgodoseendet av de grundläggande fri- och rättigheterna och de mänskliga rättigheterna i Finland (s. 168). För många fångar är problemet brist på aktivitet. På slutna avdelningar är den tid som fångar kan vistas utanför sin cell i många fall under de åtta timmar per dygn som rekommenderas av Europarådets kommitté till förhindrade av tortyr och omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning (CPT). Av berättelsen framgår också att vid placeringen på avdelningar förekommer det ofta att lagens utgångspunkt inte genomförs när det gäller att häktade och fångar som avtjänar ett straff ska placeras skilt. Veterligen har det fortfarande inte heller inrättats egna avdelningar för minderåriga.

I samband med rapportens årstema kring en tillräcklig resursfördelning för myndigheterna behandlas dessutom de betydande resursnedskärningarna och avsevärda personalminskningarna vid Brottspåföljdsmyndigheten (avsnitt 3.8), och det konstateras att de sparkrav som ålagts fängelserna inverkar menligt på fängelsernas verksamhet (s. 190).

Lagutskottet har redan tidigare påtalat de problem som nämns ovan (se LaUU 3/2019 rd och LaUU 1/2021 rd). Utskottet har ansett att Brottspåföljdsmyndighetens knappa personalresurser bidrar till att fångarna får tillbringa alltför lite tid utanför cellen och att det ordnas för få verksamheter för dem. Den strama ekonomiska situationen och de knappa personalresurserna vid Brottspåföljdsmyndigheten inverkar också på säkerheten i fängelserna (se LaUU 16/2021 rd, LaUU 11/2021 rd, LaUU 1/2021 rd och LaUU 8/2020 rd). Utskottet är bekymrat över säkerheten i fängelserna och upprepar sin tidigare ståndpunkt att situationen kräver både snabba och långsiktiga åtgärder som ökar resurserna och praktiska åtgärder vars tillräcklighet och funktion bör följas noggrant (se LaUU 11/2021 rd och LaUU 8/2020 rd).

FÖRSLAG TILL BESLUT

Lagutskottet föreslår

att grundlagsutskottet beaktar det som sägs ovan.

Utlåtande LaUU 17/2021 rd

Helsingfors 7.10.2021

I den avgörande behandlingen deltog

ordförande Leena Meri saf
vice ordförande Sandra Bergqvist sv
medlem Eeva-Johanna Eloranta sd
medlem Hanna Huttunen cent
medlem Marko Kilpi saml
medlem Mari Rantanen saf
medlem Suldaan Said Ahmed vänst
medlem Mirka Soinikoski gröna
medlem Sebastian Tynkkynen saf
medlem Paula Werning sd
ersättare Tuomas Kettunen cent
ersättare Jari Kinnunen saml.

Sekreterare var

utskottsråd Marja Tuokila.